

Usmerjeni skupinski intervju v pedagoškem raziskovanju

Focus Group Interview in Pedagogical Research

*Sladana Đurić, Branislava Popović Čitić
in Gorazd Meško*

Povzetek

Sladana Đurić,
dr. soc., Fakultet
za bezbednost,
Univerzitet u
Beogradu, Gospodara
Vučića 50, 11040
Beograd, Srbija,
sdjuric@eunet.rs;
Branislava Popović-
Čitić, dr. def., Fakultet
za specialnu edukaciju
i rehabilitaciju,
Univerzitet u
Beogradu, Visokog
Stevana 2, 11000
Beograd, Srbija,
popovb@eunet.rs;
Gorazd Meško, dr.
soc. ped., Fakulteta
za varnostne vede,
Univerza v Mariboru,
Kotnikova 8, 1000
Ljubljana, Slovenija,
gorazd.mesko@fvv.
uni-mb.si

V članku so predstavljana osnovna načela usmerjenega skupinskega intervjuja in še posebej posebnosti uporabe te metode v pedagoških raziskavah. Opirajoč se tako na izkušnje številnih raziskovalcev iz vsega sveta kot tudi na osebne izkušnje glede uporabe te raziskovalne metode, avtorji povzemajo osnovna metodološka načela in elemente pedagoškega raziskovanja pri uporabi usmerjenega skupinskega intervjuja: sestava skupine, starost sodelujočih v razgovoru, velikost skupine, trajanje intervjuja, vloga moderatorja, čas in kraj izvedbe intervjuja, vprašanja za usmerjeni skupinski intervju, izvedba usmerjenega skupinskega intervjuja, analiza podatkov, etični problemi uporabe usmerjenega skupinskega intervjuja pri otrocih in mladostnikih. Avtorji ugotavljajo, da pravilno izvedeni usmerjeni skupinski intervju otrok in mladostnikov omogoča velike možnosti na področju doseganja vpogleda v širok spekter otroške percepcije, stališč, interesov, vrednot

in izkušenj o številnih področjih. Pravilna uporaba te raziskovalne metode vključuje tako poznavanje slabosti in omejitev usmerjenega skupinskega intervjuja kot tudi dobro poznavanje načela skupinske dinamike in interakcij, na katerih ta raziskovalni pristop tudi temelji.

Ključne besede: usmerjeni skupinski intervju, pedagoško raziskovanje, otroci.

Abstract

The paper presents the basic principles of the focus group interview, and the specific features of the use of this method in pedagogical research. Relying on the experience of numerous researchers worldwide and on personal experiences in employing this research method, the authors summarise the basic methodological principles and the elements of pedagogical research in the use of the focus group interview: composition of the group, age of the respondents, size of the group, duration of the interview, role of the moderator, time and place of the interview, questions for the focus group interview, conducting of focus group interviews, data analysis, ethical problems concerning the usage of focus group interviews on children and adolescents. The authors conclude that properly conducted focus group interviews with children and adolescents offer great possibilities in terms of acquiring deep insight into the wide spectrum of child perception, views, interests, values and experiences in a number of fields. The proper application of this research method also includes knowledge of the weaknesses and limitations of the focus group interview, as well as acquaintance with the principles of group dynamics and interactions, upon which this research method is built.

Key words: focus group interviews, educational research, children.

Uvod

Čeprav je sledove uporabe usmerjenega skupinskega intervjuja¹ možno najti v antropoloških raziskovanjih majhnih skupnosti, je resnični začetek uporabe te metode povezan z Mertonovimi in Lazarsfeldovimi testiranjmi reakcij na vojne programe v ameriških medijih v štiridesetih letih prejšnjega stoletja (Morgan, 1997; Vaughn, Schumm in Sinagub, 1996; Merton, 1987). V literaturi je mogoče prepoznati tri obdobja v razvoju usmerjenega skupinskega intervjuja kot raziskovalne metode: zgodnje obdobje, v katerem se je ta metoda izvajala v akademskih in v primerjalnih družboslovnih raziskovanjih; obdobje od konca druge svetovne vojne do leta 1980, v katerem se usmerjeni skupinski intervju prevladujoče uporablja v marketinških raziskavah, in današnje obdobje, v katerem se uporaba te metode krepi na področju marketinških in političnih raziskav, vendar se ponovno spet vrača v polje akademskega raziskovanja (Morgan, 1998). Hiter porast uporabe te metode v družboslovnih vedah v osemdesetih in na začetku devetdesetih let potrdi tudi Morgan (1996), ki je z analizo vsebine baze *Sociological Abstract* ugotovil, da je bila v 60 odstotkih v tem obdobju izvedenih empiričnih raziskovanj uporabljena tudi metoda usmerjenega skupinskega intervjuja.

Težko je prešteti vsa področja, kjer se danes uporabljajo usmerjeni skupinski intervju. Čeprav so se dolgo časa najpogosteje uporabljali v marketinških raziskavah, jih njihova ponovna aktualizacija in razvoj v okviru akademskih raziskovanj uvrščata v skupino najpogosteje uporabljenih raziskovalnih metod. Usmerjeni skupinski intervju je kot metoda postal popularno raziskovalno orodje družboslovnih znanstvenikov na področju sociologije, psihologije, pedagogike, antropologije, evalvacije, javnega mnenja, propagande, komunikacije in zdravstva. Dejansko število usmerjenih skupinskih intervjujev v zadnjih letih presega število

¹ V pričujočem prispevku uporabljamo izraz *usmerjeni skupinski intervju* za metodo intervjuja, ki jo v literaturi poimenujejo tudi fokus skupinski intervju, fokusni skupinski intervju, fokus grupni intervju. Usmerjeni skupinski intervju opredeljujemo kot intervju, pri katerem je izbrana ciljna (fokusna) skupina, v kateri se pod vodstvom moderatorja izvaja razprava o določenem problemu. Angleški izraz 'focus group interview' izraža žarišče dveh problemov – ciljno skupino in ciljno temo razprave, v katero so vključeni ljudje, ki se jih problem tiče oz. ga poznajo.

raziskav, v katerih je bil uporabljen anketni vprašalnik. Na osnovi pregleda objav v mednarodnih akademskih časopisih Kitzinger in Barbour (1999) navajata, da se je v zadnjih nekaj letih število znanstvenih raziskav, kjer je bila uporabljena metoda usmerjenega skupinskega intervjuja, potrojilo. V zadnjih dveh desetletjih sta se znatno povečali pogostost in raznovrstnost uporabe usmerjenega skupinskega intervjuja na področju različnih znanstvenih disciplin, ki se nanašajo na raziskovanje vedenja in stališč otrok in mladih. To je povzročilo porast metodološkega zanimanja za to obliko raziskovanja ter tudi potrebo po usposabljanju za uporabo metode usmerjenega skupinskega intervjuja na posameznih raziskovalnih področjih.

Usmerjeni skupinski intervju kot raziskovalna metoda v pedagoških raziskavah

Usmerjeni skupinski intervju se kot kvalitativni raziskovalni pristop uporablja v raziskovanju interesov, vrednot, izkušenj, stališč in dojemanja v mnogo znanstvenih disciplinah: psihologiji, na področjih šolske in socialne psihologije (Šarić, 2007), otroške psihiatrije, socialnega dela in še posebej na širokem področju pedagoškega raziskovanja. Nesporna je njegova vrednost pri proučevanjih otrok in mladih s posebnimi potrebami in vedenjskimi težavami. Raziskovalci so enotnega stališča, da gre za tehniko, ki je izbrana za proučevanja občutljivih tem. Kljub široki uporabi te raziskovalne metode v raziskavah o otrocih in mladih posamezni avtorji ugotavljajo, da je kljub pravi ekspanziji tovrstnih raziskovanj v zadnjih desetih letih (Gibson, 2007; Hennessy in Heary, 2005) v metodološki literaturi relativno malo del posvečenih sistemizaciji načel in posebnostim uporabe te tehnike v pedagoških raziskovanjih.

Usmerjeni skupinski intervju je kvalitativna raziskovalna metoda, ki vključuje vrsto vodenih skupinskih razprav, v katerih se zbirajo udeleženci, ki imajo skupne posamezne značilnosti ali izkušnje, da lahko razpravljajo o določenih vprašanjih, relevantnih za raziskovalni problem (Đurić, 2007). Morgan (1996) navaja tri bistvene dimenzije usmerjenega skupinskega intervjuja: prvič, to je metoda, namenjena zbiranju podatkov; drugič, izvor podatkov je interakcija, ki se razvija skozi skupinsko razpravo; in, nazadnje,

v izvajanju te metode ima raziskovalec aktivno vlogo pri vodenju skupinske razprave.

Poleg tega, da definicije različnih avtorjev poudarjajo posebne vidike te metode, je z njihovo analizo možno izvesti niz relativno nespornih elementov pomena tega pojma. Gre za kvalitativno metodo raziskovanja, ki je sestavljena iz nadgradnje oblike skupinskega intervjuja in metode opazovanja z udeležbo. Podatki, pridobljeni z uporabo te metode, izvirajo tako iz verbalnih izjav udeležencev kot tudi iz skrbnega opazovanja med razpravo izraženih neverbalnih reakcij. Skupina je majhna, sestavlja jo od 6 do 12 ljudi, izbranih skladno z natančno opredeljenimi merili. Razprave se ponavljajo z različnimi skupinami. Število skupin je odvisno od konkretnega problema, ciljev in narave raziskave. Namen razprave je zbiranje podatkov o mnenjih, občutkih, stališčih in idejah udeležencev o določeni temi. Iz tako pridobljenih podatkov lahko sklepamo o skupinskem mišljenju, procesih in normah. Razpravo vodi moderator, katerega naloga je, da zastavlja vprašanja, usmerja razpravo, se trudi, da vsi udeleženci izrazijo svoja stališča, posluša in opazuje. Najpogosteje je moderator pozneje tudi vključen v analizo zbranih podatkov. Moderator uporablja navodila za razpravo, ki so bila natančno oblikovana skladno s cilji raziskave. Zaradi tega ta oblika raziskovanja v svojem imenu nosi izraz *usmerjeni* (oz. fokus(ira)ni; angl. *focus*), ki se nanaša na osredotočenost razprave na določena vprašanja, pomembna z vidika raziskovalnega problema. Navodila običajno vsebujejo pet do sedem takšnih vprašanj, ki jih moderator zastavlja udeležencem. Medtem ko v skupinskem intervjuju izpraševalec razgovora postavlja vprašanja udeležencem, na katera oni potem po vrsti odgovarjajo, pa v usmerjenem skupinskem intervjuju moderator vprašanje postavi za skupno razpravo. Uspešna skupinska interakcija je tedaj, ko udeleženci svojih odgovorov na naslavlajo na moderatorja, temveč drugim udeležencem, tako da razlagajo in utemeljujejo svoje mišljenje ali pa iščejo obrazložitev od drugih udeležencev. Postopek usmerjenega skupinskega intervjuja je zasnovan na razvijanju socialne interakcije, ki se vzpostavi med udeleženci. Udeleženci imajo možnost, da se strinjajo ali se ne strinjajo z mnenji drugih. Usmerjeni skupinski intervju običajno traja od 1,5 do 2,5 ure, odvisno od kompleksnosti vprašanj in značilnosti udeležencev.

Celotni potek razprave se snema. Moderator neposredno po koncu razprave uredi prepis pogovora z avdiodzapisom. V tem pogledu je pomembno zagotoviti avdiosnemanje razprave, delati zapiske o poteku razprave in glede na način organizacije dejanske raziskave kot opazovalec delati zapiske o vseh pomembnih neverbalnih reakcijah udeležencev.

V nasprotju z individualnimi intervjuji s ciljem pridobivanja vpogleda v stališča in mišljenje v intervjuju sodelujočih oseb je namen skupinske razprave v usmerjenem razgovoru z namenom doseganja pregleda obsega različnih mnenj in stališč, ki o določeni temi, ki je predmet razprave, obstajajo v posamezni skupnosti. Zato namen usmerjenega skupinskega intervjuja ni v ustvarjanju konsenza iz množice različnih mnenj, ampak je njegovo bistvo ideja, da se udeležence spodbudi, da izrazijo svoje mnenje o določenih vprašanjih in da jih argumentirajo. Po tem se usmerjeni skupinski intervjuji razlikujejo od vseh drugih metod raziskovanja, pri katerih se skupinska interakcija uporablja za to, da bi udeleženci dosegli konsenz, da bi se sprejela določena priporočila ali določena odločitev. Namen usmerjenega skupinskega intervjuja je pravzaprav doseganje najširšega možnega vpogleda v različna stališča in mnenja ljudi o temi raziskovanja. Vse to poteka v razmerah neposrednega stika raziskovalca s sodelujočimi v raziskavi v obliki neposredne intenzivne razprave.

Če usmerjeni skupinski intervju primerjamo z drugimi metodami zbiranja podatkov, ki prav tako predvidevajo neposreden stik med raziskovalcem in sodelujočimi v razgovoru, na primer opazovanje ali individualni intervju, ima le-ta značilne prednosti, ki so plod posebnega okolja, v katerem poteka intervju. Gre za sproščeno ozračje, v katerem udeleženci, podobni po svojih značilnostih, delijo svoje izkušnje, izmenjujejo prepričanja, se jih spodbuja, da svoje mišljenje dodatno obrazložijo, soočajo svoja mnenja in branijo svoja stališča. Interakcija med posamezniki spodbuja nove ideje in mnenja, pri tem pa pritisk skupine spodbuja posameznike, da so realni. Razprava v manjših skupinah raziskovalcem omogoča, da pridobijo tudi vsebinske in čustvene odzive in reakcije udeležencev (Peterson-Sweeney, 2005), česar pa najpogosteje s kvantitativnim anketiranjem ni mogoče ustvariti.

Posebnosti usmerjenih skupinskih intervjujev v pedagoških raziskovanjih otrok in mladih

Ena od značilnih prednosti ciljnih skupinskih intervjujev je prav njihova učinkovita uporaba pri mladi populaciji. Otroci in mladi zelo z lahkoto sprejemajo pravila razprave, ki se uporabljajo pri tej metodi, in če je vse bilo pripravljeno in izvedeno na odgovarjajoč način, so otroci in mladi najpogosteje spontani in iskreni pri izražanju svojih stališč. Pomembno je omeniti dejstvo, ki je bilo potrjeno v številnih raziskavah ter priča o izrazito pozitivnih izkušnjah otrok in mladih pri sodelovanju v tej obliki intervjuja. Prav tako je v literaturi navedeno, da usmerjeni skupinski intervjuji, poleg tega, da omogočajo možnost zbiranja podatkov v širokem obsegu vprašanj, vsebujejo tudi izobraževalni potencial in potencial za uvid v problem pri udeležencih razprave (Sherman in Webb, 2005).

Ravno intenziviranje uporabe usmerjenih skupinskih intervjujev v raziskovanju otrok in mladih je označilo konec dolge tradicije, v kateri so raziskave o otrocih temeljile na podatkih, pridobljenih z izpraševanjem odraslih. Darbyshire, MacDougall in Schiller (2005) kritizirajo takšno prakso, v kateri so otroci obravnavani kot premalo sofisticirani, nesposobni, da sodelujejo v resni razpravi o svojih potrebah, s premalo potenciala, da bi razmišljali abstraktno, oziroma kot neresni udeleženci razgovora.

V literaturi obstaja relativno soglasje o dejstvu, da pomenijo usmerjeni skupinski intervjuji v primerjavi z drugimi metodami višjo stopnjo odprtosti. Naše izkušnje pri izvajanju usmerjenih skupinskih intervjujev z otroki in mladimi v veliki meri potrjuje to trditev, še posebej če se usmerjeni skupinski intervjuji primerjajo z individualnimi intervjuji. Ko se opravlja intervju s sramežljivim otrokom, se lahko kljub velikim naporom in iznajdljivosti zgodi, da se otrok skozi celoten potek intervjuja ne odpre. Vsakršno vztrajanje raziskovalca, da otrok lahko svobodno izraža svoja stališča, je lahko z otrokove strani doživeto kot pritisk, kar ga lahko pri komunikaciji samo še bolj zavira. Vendar tudi najbolj sramežljivi udeleženci usmerjenega skupinskega intervjuja v situaciji, ko njihovi vrstniki okrog njih svobodno in odprto govorijo o svojih izkušnjah, v nekem trenutku začnejo sodelovati v razpravi. Sam položaj, v katerem

ni obvezno, da vsi udeleženci odgovorijo na vsako zastavljeno vprašanje, omogoča spontano sprostitev sramežljivih udeležencev. Če se na začetku ne morejo sprostiti in govoriti o svojih mnenjih, pazljivo spodbujanje s strani raziskovalca med potekom razprave, da bi slišali izkušnjo in mnenje še nekoga, spodbudi tudi take udeležence, da se vključijo v razpravo.

Ko raziskovalci ocenjujejo, da je za potrebe reševanja postavljenega problema in doseganje zastavljenih raziskovalnih ciljev ustrezno spremeniti metodo usmerjenega skupinskega intervjuja, nastopi faza skrbnega načrtovanja in obsežnih priprav za realizacijo intervjuja. Kot tudi pri drugih kvalitativnih raziskovalnih metodah faza priprave za izvedbo samega zbiranja podatkov traja dolgo, saj je od ustreznosti sprejetih odločitev v tem delu raziskovanja in kakovosti priprav najbolj neposredno odvisen uspeh celotnega raziskovalnega projekta. Kot pri vsaki drugi raziskavi je uspeh raziskovalnega projekta, v katerem je bil izveden usmerjeni skupinski intervju, odvisen od natančno določenega predmeta in cilja raziskave. Samo precizno opredeljevanje vseh teh temeljnih vprašanj lahko privede do primerne določitve vprašanj, o katerih se bo razpravljalo, načrta vzorčenja, števila razprav, priprave navodil za razprave, izbora in urejanja prostora za izvedbo intervjuja, izvedbe samega intervjuja, analize podatkov in pisanja poročil.

V nadaljevanju bomo poskušali povzeti osnovna metodološka načela in elemente pedagoških raziskovanj, v katerih je bil uporabljen usmerjeni skupinski intervju, nanašajoč se tako na izkušnje številnih raziskovalcev po svetu kot tudi na lastne izkušnje pri uporabi te metode v raziskavah z otroki in mladimi.

Značilnosti skupine

Sestava skupine

Vzorec se tudi v tej vrsti raziskovanja oblikuje glede na problem in postavljene raziskovalne cilje kot tudi glede na vrsto raziskovalnega projekta, v sklopu katerega se izvaja usmerjeni skupinski intervju. Usmerjeni skupinski intervju temelji na ideji razvijanja socialne interakcije znotraj skupine udeležencev. Pri

usmerjenem skupinskem intervjuju je treba skupinsko dinamiko usmerjati tako, da se omogoči pridobivanje prostovoljnih in iskrenih odgovorov udeležencev v situaciji njihove medsebojne interakcije. Funkcija socialne dinamike se odraža v vzpostavljanju vlog in odkrivanju situacij, v katerih se minimizirajo napetosti med udeleženci, a hkrati optimizirajo učinki njihovega sodelovanja. Uspešnost usmerjenega skupinskega intervjuja in veljavnost tako pridobljenih podatkov sta v veliki meri odvisni od stopnje, do katere lahko vprašani med diskusijo pošteno in iskreno izražajo svoja stališča. Proces uspešnega upravljanja skupinske interakcije, na kateri je osnovana ta metoda, zahteva razumevanje usmeritve in stopnje vpliva glavnih spremenljivk na skupinsko vedenje udeležencev. Individualne značilnosti udeležencev bodo vplivale na vedenje drugih udeležencev, kakovost interakcije, kohezijo in kompatibilnost skupine, s čimer se ustvarja okolje, v katerem se bodo udeleženci počutili sproščeni ali utesnjeni, dovolj motivirani ali ravnodušni, sproščeni ali prestrašeni.

Skupinska interakcija, ki je pomemben predpogoj za kakovost podatkov, je v veliki meri odvisna od individualnih socialnopsiholoških lastnosti udeležencev, kot so intro-/ekstravertiranost, družabnost, prijetnost, odprtost za nove izkušnje itd. To je pomembno tudi pri izbiri udeležencev in med vodenjem razgovora, ko mora moderator med člani ciljne skupine ustvariti optimalno stopnjo kohezije. Prav tako so lahko pomembni tudi nekateri drugi dejavniki: fizične značilnosti (videz), spol, starost, družbeni status itd. – vse to je treba upoštevati pri sestavljanju skupine, vendar skladno s predvideno temo razgovora, ker v različnih kontekstih pride do izražanja različnih oblik osebnosti –kakor neposredno tako tudi skozi medsebojni vpliv (v smislu skladnosti in kohezije).

Čeprav izkušnje mnogo raziskovalcev kažejo na skladanje istospolnih skupin in priporočajo, da se udeleženci v isti skupini med seboj ne poznajo, se morajo odločitve o teh in mnogo drugih dilemah usklajevati z naravo in zahtevami vsakega konkretnega raziskovalnega projekta.

Nedvomno je pomembno vedeti, da značilnosti vsakega posameznega člana skupine vplivajo na stopnjo skupinske kohezije ter kompatibilnost in naravo interakcije. Tu mislimo predvsem na kompleks osebnostnih lastnosti, katerih poznavanje najpogosteje

zahteva veliko časa. Zaželeno je, da pred sprejetjem končne odločitve o izboru otrok za sodelovanje v usmerjenem skupinskem intervjuju raziskovalec za vsakega posameznega otroka preveri, kakšen je njegov temperament, ali je impulziven, hiperaktiven, ali ima probleme s pozornostjo, ali je nagnjen k jokanju, ali ima probleme z govorom, ima problematično vedenje, ali je sposoben ostati skoncentriran za predviden čas trajanja intervjuja. Glede vsega tega lahko vprašamo učitelje ter na osnovi njihovih opažanj sprejmemo odločitve o tem, ali bomo v razgovor vključili otroke z določenim problemom in ali bomo oblikovali posebne skupine otrok, za katere lahko predpostavljamo, da bodo uravnotežene. Vendar pa raziskovalec pogosto ni v situaciji, ko bi lahko temeljito spoznal udeležence usmerjenega skupinskega intervjuja, da bi lahko s pravilnim kombiniranjem oseb s skladnimi medosebnimi značilnostmi zagotovil uspešno socialno interakcijo. Vnaprej je težko načrtovati idealno kombinacijo udeležencev z določenimi osebnostnimi značilnostmi. Pogosta je situacija, ko ima raziskovalec možnost, da vnaprej spozna samo nekatere značilnosti udeležencev, vse potencialne probleme, ki se pojavijo med potekom razgovora kot posledica neskladnosti psiholoških značilnosti udeležencev, pa ublaži s previdnim vodenjem razprave.

Zelo pogosto otroci med razpravo oblikujejo svoja mnenja o določenem vprašanju, kar se dogaja pod neposrednim ali posrednim vplivom drugih udeležencev. Vzpostavlja se intenzivna interakcija ne le med raziskovalcem in vprašanimi, ampak v veliko večji meri med samimi udeleženci. Vprašani med seboj komentirajo svoje izkušnje, se strinjajo, soočajo in kritizirajo drug drugega. Prostore, v katerih se izvajajo usmerjeni skupinski intervjuji, lahko imenujemo socialni laboratoriji v pravem pomenu besede.

Starost udeležencev

V literaturi (Vaughn idr., 1996; Heary in Hennessy, 2002) je starost šest let omenjena kot spodnja starostna meja za sodelovanje v intervjuju. Argumentirana je z dejstvom, da otroci nižje starosti še vedno nimajo dovolj dobro razvitega besedišča za strukturirano razpravo in da bi bilo njihove izjave težko pravilno interpretirati. V svoji dosedANJI raziskovalni praksi izvajanja usmerjenih skupinskih intervjujev v mnogo raziskovalnih projektih smo imeli priložnost

opraviti intervjuje z otroki, starimi devet let ali več. Na splošno lahko rečemo, da mlajši ko so otroci, bolj spontana je njihova udeležba v razpravi in bolj iskreni so njihovi odgovori. Pri starejših starostnih skupinah so prepoznavni trendi manjše odprtosti, iskrenost pa daje prednost družbeno zaželenim odgovorom. Hkrati pa mlajši ko so otroci, težje in zahtevnejše je organizirati in izpeljati usmerjene skupinske razprave. Horner (2000) ugotavlja, da je uporaba te metode pravzaprav nenadomestljiva pri študijah otrok v dobi predadolescence (od starosti 11 do 14 let), ki izražajo določeno zadržanost v individualnih intervjujih.

Krueger (2000), povzemajoč izkušnje moderatorjev z bogato prakso vodenja usmerjenih skupinskih intervjujev z otroki, navaja, da je z otroki, mlajšimi od devet let, zelo težko voditi razpravo, ker otroci v tem starostnem obdobju nimajo veliko izkušenj s situacijami, v katerih je treba najprej poslušati druge, preden dobijo priložnost, da tudi sami odgovorijo. Ciljne skupinske razprave z otroki starosti od 12 do 15 let so kaotične, zato se priporoča, da se izvajajo ločene razprave s fanti in dekleti. Otroci, stari od 14 do 15 let, so bolj sposobni poslušati druge in z njimi deliti svoja stališča.

Raziskovalci se skoraj soglasno strinjajo, da je pri skupinah potrebno, da so te starostno homogene, ter da se najboljši rezultati dosegajo pri skupinah otrok in mladih, pri katerih razlika v letih ni večja od enega do dveh let (Kennedy, Kools, Krueger, 2001; Hennessy in Heary, 2005). To priporočilo argumentira potreba po tem, da je treba zagotoviti, da so otroci na približno enaki ravni duševnega razvoja. Večje razlike v zvezi s tem bi zagotovo povzročile umik mlajših otrok, ki bi se počutili premalo izkušene in premalo sposobne za diskutiranje s starejšimi prijatelji. Horner (2000) navaja izkušnje, v katerih so se v primeru pomembnih starostnih razlik med otroki pojavile neuravnoteženosti, v katerih so dominirali starejši ali mlajši otroci, ali pa so celo eni druge izključevali iz razprave.

Velikost skupine

Izvajanje usmerjenih skupinskih intervjujev pri otrocih zahteva nekoliko drugačna načela in organizacijo raziskovanja. Prvič, izkušnje kažejo, da morajo biti iz otrok sestavljene skupine manjše kot skupine, ki jih sestavljajo odrasli, in da je pet do šest

udeležencev optimalna velikost skupine. Poleg tega je glavni dejavnik za odločitev o velikost skupine starost vprašanih. Pri intervjujih z mlajšimi otroki (do osem let) se priporočajo skupine od štiri do pet (Morgan, Gibbs, Maxwell in Britten, 2002) ali šest otrok (Kennedy idr., 2001). Izhajajoč iz izkušenj vodenja usmerjenih skupinskih intervjujev, Edmunds (1999) priporoča, da se z mlajšimi otroki načrtujejo manjše skupine (pet ali šest udeležencev), z najstniki od 13 do 19 let pa popolne ciljne skupine (od osem do deset udeležencev). Povzemajoč izkušnje številnih uporabnikov te raziskovalne metode, Hennessy in Heary (2005) navajata, da je splošno priporočilo, naj število udeležencev ne bo manjše od pet in večje od osem. Pri tem avtorja opozorita, da v manjših skupinah obstaja nevarnost, da se razprava pretvori v vzporedne intervjuje, v večjih pa je mnogo težje vzdrževati osredotočenost razprave.

Izvedba usmerjenega skupinskega intervjuja

Trajanje intervjuja

Strokovnjaki za izvajanje usmerjenih skupinskih intervjujev v pedagoških in psiholoških raziskovanjih (Vaughn idr., 1996; Gibson, 2007) priporočajo, da se trajanje intervjuja prilagodi starosti otrok. Razgovor z otroki, mlajšimi od deset let, naj ne traja dlje od 45 minut, z otroki, starimi od 10 do 14 let, pa ne več kot 60 minut. Povzemajoč izkušnje iz razgovorov z otroki, starimi od sedem do 11 let, posamezni avtorji (Morgan idr., 2002) navajajo, da so najbolj produktivni intervjuji, katerih skupna dolžina je bila 40 minut, a so bili razdeljeni v dve srečanji po 20 minut, med katerima so se otroci lahko osvežili in se tudi sprehodili. Naše izkušnje kažejo, da otroci, stari od 14 do 18 let, brez težav aktivno sodelujejo v razpravah, dolgih 90 minut, kar se približa dolžini trajanja intervjujev odraslih, medtem ko je za osnovnošolske otroke prikladnejše, da razprava ne traja dlje od 45 minut (Đurić in Popović Čitić, 2007). V vsakem primeru mora biti moderator pripravljen, da prekine razpravo, ko otroci začnejo kazati vidne znake utrujenosti ali dolgočasje, ali pa da jo podaljša, če zazna zainteresiranost in intenzivno sodelovanje otrok.

Moderiranje intervjuja

Moderiranje otroških usmerjenih skupinskih intervjujev zahteva veliko sposobnost raziskovalca, da spodbuja njihovo sodelovanje, pripravljenost na nenadne dogodke, ki lahko škodujejo razpravi in spretnosti kontroliranja interakcije, ki je pogosto lahko intenzivirana do take mere, da pod vprašaj postavi nadaljevanje diskusije. Naloga moderatorja zajema pomembne dejavnosti: on skrbi, da se skupina počuti udobno, vzdržuje usmerjenost razprave na načrtovana vprašanja, zagotavlja enako udeležbo vseh sodelujočih. Uspešno moderiranje usmerjenega skupinskega intervjuja zahteva dobro poznavanje tehnik intervjujev in skupinske dinamike kot tudi posebne vodstvene spretnosti.

Vse to so okoliščine, o katerih je treba razmišljati pri izboru raziskovalca, ki bo izvedel usmerjene skupinske intervjuje z otroki. Takšna oseba mora imeti poseben talent, da otroke motivira, da govorijo, da ji zaupajo, je spoštljiva, tolerantna, ima smisel za humor in je pripravljena poslušati. Izbrane osebe morajo vedeti, kako se je treba pogovarjati z otroki, jih znati poslušati, se z njimi šaliti in zabavati.

Morrow in Richards (1996) menita, da je največji etični problem na področju raziskav, ki se izvajajo z otroki, nesorazmerje moči in statusa med odraslimi moderatorji in otroki udeleženci. Odnos med moderatorjem in otrokom je treba graditi na optimalnem ravnesju moči akterjev, ki so vključeni v razpravo. Otroke je treba prepričati, da je moderator nekdo, ki tukaj ni zato, da jih disciplinira ali presoja o njihovem vedenju ali stališčih, ampak je oseba, ki bo poslušala njihova pripovedovanja o njihovih izkušnjah in poskušala razumeti, kaj oni čutijo (Hennessy in Heary, 2005). Pomembno je, da je pri načrtovanju sedežnega reda določeno, da moderator zavzema enak položaj kot vsi udeleženci (za okroglo mizo, na tleh z majhnimi otroki). Če so udeleženci razprave najstniki, je pomembno, da je moderator mlajša oseba, s čimer se bomo izognili, da bi ga udeleženci enačili s svojimi starši ali učitelji. Raziskovalci priporočajo, da otroci moderatorja naslavlajo z njegovim osebnim imenom, brez poudarjanja strokovnega položaja ali akademskega naziva. Dodati je treba, da je bistveno tudi, da moderator med razpravo otroke naslavlja z njihovim osebnim imenom, s čimer bo poudaril pomen sodelovanja vsakega od njih. Na drugi strani pa bo to zelo pomagalo

pri poznejši identifikaciji udeležencev pri transkripciji vsebine razprave, ki je pri mladih udeležencih velikokrat lahko pravi izziv za raziskovalce.

Usmerjeni skupinski intervjuji otrok so lahko intenzivni in kaotični. Pogosto zahtevajo spretnost moderatorja, da razpravo vzdržuje usmerjeno na temo in vnaprej določena vprašanja. Hkrati mora moderator skrbeti, da vsak otrok dobi priložnost, da izrazi svoje stališče, da spodbudi zavrtje in sramežljive otroke, da se vključijo, ter da energičnim in zgovornim otrokom ne dovoli, da dominirajo v razpravi in tako ovirajo enake udeležbe mirnih otrok. Potem so odgovori otrok pogosto premalo jasni, zmedeni, nasprotujoči in dvoumni. Moderator mora zbrano spremljati tok razprave in biti pripravljen, da od udeležencev zaprosi pojasnilo ali argumentacijo. Bistvenega pomena za moderatorja je, da za vsako izrečeno stališče ugotovi, ali gre za konsenz ali znotraj skupine obstajajo različna mnenja o vsakem konkretnem vprašanju. To je najlažje narediti z nenehnim spodbujanjem vseh udeležencev, naj izražajo svoje mnenje, in z vprašanjem, ali ima kdo drugačno idejo, odnos ali izkušnjo.

Kompleksnost številnih aktivnosti, ki jih je treba opraviti tako med pripravo kot tudi med izvajanjem usmerjenega skupinskega intervjuja z otroki in mladimi, zahteva, da se vse pogosto uvaja praksa, da ima moderator tudi asistenta, ki mu pomaga (Vaughn idr., 1996, Kidd in Parshall, 2000). Med razpravo se moderator lahko osredotoči na skupinski proces, vodi diskusijo in jo usmerja na raziskovalna vprašanja ter obenem dela kratke zapiske (Peterson-Sweeney, 2005), pomočnik pa skrbi za uvajanje udeležencev, ko prihajajo, njihovo namestitve, spoznavanje, postrežbo, beleženje razprave, avdiosnemanje in druge spremljevalne dejavnosti. Asistent bi prav tako lahko preveril glavne točke razprave vsake skupine ali podal ustno poročilo o svojih opažanjih.

Čas in prostor izvedbe intervjuja

Usklajevanje različnih vidikov prostorsko-časovne razporeditve/dogovora pogosto zahteva precejšnjo spretnost raziskovalca. Raziskovalci morajo zelo pazljivo izvesti ta izbor, ker lahko prostor, v katerem se izvaja intervju, zelo pomembno vpliva na kakovost razprave. V primeru intervjujev z otroki to postane nujno. Otroci

se, v veliko večji meri kot odrasli, vedejo skladno s kontekstom, v katerem so. Skorajda zagotovo drži, da obstaja razmerje v stopnji formaliziranosti prostora, kjer se izvaja razprava, in njihovega vedenja. To nam zelo nazorno pokaže tudi izkušnja, ki sta jo imela Green in Hart (1999). Ko so razprave potekale v prostorih osnovne šole, so bili otroci prijazni in so dvigovali roke, ko so želeli nekaj povedati. Vendar pa so se v razpravah, ki so potekale v občutno manj formalnem okolju otroškega kluba, otroci vedli popolnoma drugače: smejali so se, se šalili, prekinjali razpravo, se igrali in se celo pretepali.

Izkušnje nekaterih raziskovalcev kažejo na pomembno prednost izvajanja usmerjenih skupinskih intervjujev z otroki zunaj šolskih prostorov. Morgan in sodelavci (2002) menijo, da se tako vzpostavi bolj naraven odnos med moderatorjem in otroci, ker je – če se intervju izvaja v šoli – otroke zelo težko prepričati, da moderator ni učitelj, do katerega se je treba vesti formalno in zadržano. Poleg izbora zanimivo opremljenih prostorov v lokalni skupnosti za izvajanje intervjuja raziskovalci priporočajo tudi sedenje na tleh z otroki nižje starosti, naslavljanje moderatorja z njegovim osebnim imenom in izražanje z besedami, ki jih uporabljajo otroci te starosti. V literaturi so kot možni kraji izvedbe usmerjenega skupinskega intervjuja z mlado populacijo omenjeni tudi muzeji, živalski vrtovi, umetniški centri (Gibson, 2007). Pri tem se izpostavlja, da je treba upoštevati, da se z mlajšimi kategorijami otrok izogibamo krajem, ki so jim nepoznani in bi lahko izzvali občutek tesnobe (Kennedy, Kools, Krueger, 2001). V vsakem primeru je treba paziti, da je prostor, v katerem se izvaja usmerjeni skupinski intervju, dovolj velik, osvetljen in ima primerno temperaturo, kar zagotavlja udobje udeležencev. Zelo pomembno je tudi dobro organizirati prostor za sedenje, pri čemer je najbolje, da je to v obliki kroga, tako da imajo lahko udeleženci in moderatorji neposreden očesni stik, kar bo še okrepilo interakcijo (Hennessy in Heary, 2005; Krueger, 1998). Če obstajajo pogoji za predhodno ugotavljanje profilov udeležencev, je treba razpored sedenja organizirati tako, da potencialno dominantni udeleženci sedijo na tisti strani mize, kjer je moderator, sramežljivi in zavrti udeleženci pa naj sedijo nasproti moderatorja, kar bo njemu omogočilo intenzivnejši stik z očmi in spodbujanje takšnih udeležencev k sodelovanju v razpravi (Krueger, 2000).

Termine razgovorov je treba prilagoditi dnevnim obveznostim otrok, pri čemer je treba upoštevati tako obveznosti v šoli kot tudi zunajšolske aktivnosti, odmore, učenje in naloge. Raziskovalna ekipa se mora v vsakem primeru prilagajati urnikom otrok in se izogibati intervjujem, ki bi bili organizirani po otrokovih intenzivnih obveznostih. Pri kategorijah mlajših otrok pa se prav tako izključuje možnost izvajanja intervjuja v večernih urah. Alternativna možnost je, da se intervjuji izvedejo med vikendom, za kar pa potrebujemo soglasja staršev v skupino vključenih otrok (Đurić in Popović Čitić, 2009).

Vprašanja za usmerjeni skupinski intervju

Vprašanja, ki se uporabljajo pri razgovoru v okviru usmerjenega skupinskega intervjuja, morajo biti oblikovana preprosto, jasno in otrokom razumljivo. Moderator mora preveriti njihovo razumevanje pojmov in vprašanj, ki so povedana v razpravi, še posebej takrat, ko so udeleženci razprave mlajši otroci. Otroci uporabljajo žargon, imajo poseben način izražanja svojih stališč in glede na to, koliko so stari, različno razumevanje posameznih stvari. Zato je priporočeno, da se pred izvedbo intervjuja razumevanje oblikovanih vprašanj preveri pri otrocih podobne starosti. Tako se bodo odpravile vse dvomnosti glede uporabe jezika in oblikovanje vprašanj se bo prilagodilo načinu izražanja udeležencev. Če želim vedeti, kaj si oni mislijo o nečem, moramo biti prepričani v smislu njihovega razumevanja pojmov, ki jih uporabljamo. Ključna vprašanja se otrokom zastavljajo šele po predhodni razjasnitvi pojmov.

Naše izkušnje pri izvajanju usmerjenih skupinskih intervjujev z otroki in mladimi kažejo, da se pri tej vrsti raziskovanja zelo plodno uporabi različne vrste vaj in aktivnosti udeležencev (Đurić, 2005; Đurić in Popović Čitić, 2007). Pomožna sredstva in tehnike lahko vključujejo različne verbalne in neverbalne spodbude ter instrumente za slikovitejšo izražanje stališč (slike, diagrami, napisi v tisku itd.). Najpogostejše uporabljene pomožne tehnike so risanje, igranje vlog, delanje seznamov, popisovanje, razvrščanje, skiciranje in osebne zgodbe kakor tudi različne oblike projekcijskih tehnik. Cilj vseh teh pomožnih sredstev in tehnik omogoča pridobivanje poglobljenih odgovorov prek večje poenostavitve in obogatitve skupinske razprave. Otroci takšne aktivnosti doživljajo kot igro,

interaktivna narava takšne razprave pa znatno povečuje njihovo pozornost in osredotočenost ter pri njih okrepi občutek skupnega udejstvovanja (Gibson, 2007; Hennessy in Heary, 2005).

Tok razprave

Tudi otrokom je treba, tako kot odraslim, pojasniti cilje in pravila razprave. Ko opravljamo intervju z otroki, je posebej pomembno, da jim pojasnimo naravo skupinske razprave in način vrednotenja njihovih odgovorov. To ne bo šolsko ocenjevanje, na katerega so navajeni, prav tako ne obstajajo pravilni in napačni odgovori, ampak se bo ocenjevalo njihovo iskreno izražanje mnenj, izkušenj, čustev in reakcij. Poleg tega bodo njihovi odgovori zaupni in se bodo uporabljali samo za potrebe raziskovanja, pri čemer je pomembno, da tudi oni ne razkrivajo podrobnosti razprave drugim. Treba jim je pojasniti status vseh prisotnih raziskovalcev in razložiti vloge vseh akterjev, vključenih v proces izvajanja intervjuja. Podrobnosti teh osnovnih informacij bodo vsekakor odvisne od starosti udeležencev.

Otroci poročajo o svojih osebnih izkušnjah tako, da uporabljajo svoje izraze, pri tem pa v ničemer niso omejeni. Raziskovalec vodi razpravo tako, da postavlja splošna vprašanja o segmentih problema, o katerem se razpravlja. Vsa njegova dodatna vprašanja in spodbujanja lahko (do neke mere tudi morajo) slediti načinu izražanja udeležencev. Pogovor se lahko poglobi in razširi v smeri, ki se izkaže kot najbolj učinkovita za zbiranje relevantnih podatkov. Takšna fleksibilnost vsekakor daje prednost usmerjenemu skupinskemu intervjuju v primerjavi s strukturiranimi vprašalniki, pri katerih dodatno izpraševanje, pojasnjevanje odgovorov, ilustrativno pojasnjevanje stališč, navajanje primerov in argumentiranje niso možni. Dalje lahko predhodno predvidena struktura vprašalnika včasih izpusti posamezna dejstva, ki so pomembna za raziskovalni problem, a jih raziskovalci niso zaznali, tj. dejstva, ki se kristalizirajo med razpravo. Zelo ohlapna strukturiranost usmerjenega skupinskega intervjuja vedno omogoča morebitne premike usmerjenosti na podteme, za katere se je med diskusijo ugotovilo, da so pomembne.

Raziskovalci se strinjajo, da je prvih 15 minut bistvenega pomena za vzpostavitev spontanega vzdušja v skupini. V praksi se je z uporabo te metode razvil celoten sistem različnih pristopov,

ki olajšajo uvajanje otrok v usmerjeno skupinsko razpravo. Otroci se lahko najprej predstavijo in nato poslušajo svoje predstavljanje s posnetkov. Prav tako jih lahko spodbudimo, da skupaj z moderatorjem izpisujejo svoja imena na ploščice ali pa jim pripravimo kratko igro. Starejše otroke bomo povprašali, naj nam po vrsti naštejejo svojo najljubšo TV-oddajo ali hobi, katero glasbo radi poslušajo. Po predstavitvi moderatorja in otrok se preide na razpravo. To se stori tako, da se najprej postavi najbolj osnovno vprašanje, za njim pa bo sledilo uvajanje bolj specifičnih vprašanj. Na koncu razprave bo moderator poskušal povzeti glavne ideje, ki so bile povedane med razpravo, in preveriti pri udeležencih, če se ti s takšno interpretacijo njihove razprave strinjajo (Hennessy in Heary, 2005). Priporočljivo je tudi, da se udeležence na koncu vpraša, ali bi želeli še kaj dodati k tistemu, kar je bilo slišano med razpravo.

Potek razprave se lahko beleži tudi z avdio- ali videosnemanjem. Naj opomnimo, da je usmerjeni skupinski intervju razumljen kot metoda za opravljanje intervjuja s skupino udeležencev kot tudi opazovanje vseh njihovih odzivov in vedenja v času razprave. Iz analize izvajanja usmerjenih skupinskih intervjujev z otroki in mladimi lahko sklepamo, da se raziskovalci veliko pogosteje odločijo za avdioposnetke. Čeprav se z videosnemanjem beležijo tudi neverbalne reakcije udeležencev, lahko dejstvo, da je prisotna kamera, v veliki meri ovira spontanost otrok (Krueger, 2000).

Raziskovalec bo udeležencem pojasnil namen avdiosnemanja razprave in od njih pridobil ustno soglasje: to mu bo omogočilo, da se posveti vodenju razprave, namesto da ves čas dela zapiske o tem, kaj so rekli razpravljalci. Takšna razlaga je povsem zadostna, da prepriča udeležence v nujnost snemanja. Med razpravo moderator dela zapiske o neverbalnem vedenju in odzivih udeležencev, beleži izraze obraza in geste, s katerimi udeleženci izražajo svoje strinjanje ali nasprotovanje. Da bi bili podatki čim bolj uporabni, je treba vnaprej narediti načrt razprave, ki bi vključeval tudi skico, v katero bo moderator vpisoval svoja opažanja v sklopih, vezanih za določeno vprašanje in določen del razprave. Tako bo pozneje preprosteje vstaviti vsa opažanja v prepise razprave. Moderator lahko poleg zapisa o določeni reakciji doda tudi simbol za udeleženca, ki tako reagira, kar še dodatno izboljša poznejšo identifikacijo in povezovanje verbalnih izjav z neverbalnimi reakcijami. Beleženje čustev in reakcij sodelujočih v razpravi (jeza,

ironija, zmedenost, neodločnost), ki so sledili njihovim verbalnim izjavam, bo omogočilo pravilno interpretacijo dobljenih podatkov. Moderator mora imeti poseben list, na katerega bo vpisoval ideje glede glavnih vprašanj, identificirane med razpravo. To je pravilen način sistemiziranja dobljenih izjav. Tako pripravljen seznam bo zelo pomemben za poznejšo analizo vsebine razprave in lahko služi kot dober analitični okvir za organizacijo in obdelavo celotnega zapisanega materiala.

Analiza podatkov

Analiza podatkov, zbranih z usmerjenim skupinskim intervjujem, se izvaja podobno kot pri drugih kvalitativnih raziskavah ter mora biti sistematična, postopna, preverljiva in kontinuirana (Krueger, 2000). Analiza podatkov, pridobljenih v usmerjenih skupinskih intervjujih otrok in mladih, sledi načelom analize razprave z odraslimi, zato bomo tukaj samo navedli najpogostejše uporabljene postopke v tej pomembni fazi raziskovanja.

Vsaka analiza podatkov se začne s prepisom vseh zapisov in posnetkov intervjuja, pri čemer je kakovosten prepis nujen pogoj za zanesljive in natančne analize podatkov. Prepisi vsebujejo samo izgovorjene misli, zato jih bosta izpraševalec in opazovalec, prisotna pri razpravi, dopolnila s svojimi zapiski in opombami, ki sta jih naredila v času razprave, saj ti zajemajo vsa opažanja neverbalnih reakcij vprašanih, geste in določeno vrsto vedenja udeležencev. Naslednja faza v postopku analize se nanaša na indeksiranje podatkov, s čimer dosežemo, da so vsi podatki, ki se nanašajo na določeno temo, urejeni in tako primerni za nadaljnje analitične postopke, predvsem kodiranje. Indeksiranje se najpogostejše izvaja tako, da se podatki razvrščajo v posebne (pod)skupine, ki se nanašajo na določene teme. Na tej ravni analize se lahko uporabljajo različni računalniški programi, ki omogočajo veliko hitrejše iskanje in urejanje celotnega materiala.

Če je raziskovalec med potekom intervjuja naredil seznam glavnih idej, ki so bile povedane med razpravo, se bo analiza opirala na ta začetni povzetek celotnega gradiva. Primarno identificirane ključne ideje je v nadaljevanju analitične obdelave možno dodatno precizirati in dopolnjevati. Splošno priporočilo je, da se pred

začetkom kodiranja podrobno pregleda celotni prepis besedila. V naslednjem koraku lahko določimo kode za nadaljnjo klasifikacijo podatkov. Običajno se ta del analize opravi v nekaj korakih. Zaporednost analize nam omogoča, da pri vsakem naslednjem koraku lahko dalje razvijamo sistem kodiranja in tako čim bolj natančno sistemiziramo material. Med tem procesom se vrši izbor delov materiala, ki ga bomo uporabljali kot navedbe v poročilu.

Razlaga mora vključevati oceno pomena preučevanih tem (na osnovi pogostosti, trajanja in vneme v razpravi), njihove relativne pomembnosti za posamezne socio-demografske podskupine, opazovanje obravnavanih tem s strani udeležencev in druge smiselne vidike družbenega stališča o obravnavani problematiki, vključujoč tudi medskupinsko primerjalno analizo, tj. določanje diferencialnega pomena za posamezne specifične stratumе vzorca. Dodatni analitično-interpretativni postopki so predvsem analitična indukcija (analiza deviantnih primerov), logična (tj. smiselna) analiza in določene oblike analize vsebine. Ti postopki zajemajo oblikovanje začetne eksploratorne ali interpretativne hipoteze, ki se potem primerja s kvalitativnimi podatki ter ugotavlja, ali jih je možno učinkovito uporabiti/vključiti. To ponovno pomeni predhodno pojasnjevanje vseh večpomenskosti, dilem in nepreciznosti. Analiza vsebine se v različnih oblikah uporablja za natančnejšo klasifikacijo podatkov, včasih tudi z nekaterimi kvantitativnimi parametri.

V končni fazi, ki zajema pripravo poročila, se pregledujejo in povzemajo vsa opažanja ter ugotovljene zakonitosti in vzorci, ki so nastali med izvedbo intervjuja ter analizo in interpretacijo rezultatov. Podatke je treba prikazati povzeto, vendar tako slikovito, kot to dopušča sama tema. Poleg pisnega poročila se včasih uporabijo tudi skrajšane oblike, ustnih ali elektronskih zapisov kot tudi preliminarne ali biltensko poročilo, ki po pravilu vsebujejo samo najpomembnejše elemente raziskovanja (razširjeni povzetek raziskave). Resna poročila akademskih raziskav morajo vsebovati podroben opis lastnosti udeležencev in izvedene postopke njihovega izbora kot tudi vse pomembne podatke o ciljih raziskovanja, številu in trajanju razprav v skupinah, prostoru in času izvedbe razprav, oceni kakovosti pridobljenih podatkov, načinu kontrole veljavnosti in zanesljivosti dobljenih podatkov ter načinu izvedene analize (Đurić in Popović Čitić, 2009).

Etični problemi izvedbe usmerjenega skupinskega intervjuja pri otrocih in mladih

Etični problemi usmerjenega skupinskega intervjuja so na splošno podobni težavam, ki se pojavljajo pri izvajanju drugih kvalitativnih metod raziskovanja. Vendar je tu treba paziti še na nekatere vidike usmerjenih skupinskih postopkov, pri katerih se te probleme lahko reši. Raziskovalci (Hill, 1998; Hennessy in Heary, 2005) opozarjajo na dva takšna vidika: prvič, udeleženci delijo svoje izkušnje ne le z raziskovalcem, ampak tudi s celo skupino, intenzivnost razprave pa je včasih za udeležence lahko tudi stresna.

Sodelujoči v razpravi svoja mnenja izražajo javno, v prisotnosti preostalih udeležencev razprave. To je še posebej lahko problematično v primerih raziskovanja občutljivih tem. Pri taki vrsti raziskave se pogosto zgodi, da vprašani, vzneseni z impulzom skupine, ki jih posluša in sočustvuje z njimi, razkrivajo tudi nekatere zelo osebne izkušnje. Izkušen raziskovalec mora sprejeti odločitev o tem, kako rešiti ta problem. Ena od možnosti je, da se udeleženca med poročanjem o povsem zasebnih podatkih iz svojega življenja vljudno ter obzirno prekine (Day, Carey in Surgenor, 2006). Če bi takšna prekinitev povzročila motnjo skupinske dinamike, pa je sodelujočim v razpravi, ki so v svojih izjavah podajali tudi zasebne podatke, po koncu razprave treba dodatno zagotoviti, da se bodo prepisi z njihovimi razpravami uporabljali samo v raziskovalne namene konkretne raziskave in da pri tem njihova identiteta ne bo razkrita (Đurić, 2007).

Treba je omeniti tudi možnost naknadne zaskrbljenosti posameznikov zaradi tega, kar so, vzneseni zaradi okolja skupinske razprave, povedali o sebi. Ta problem je še posebej zapleten, ko se udeleženci med seboj poznajo, in še posebej, ko gre za raziskavo občutljive teme. Morgan (1998) predlaga niz predlogov o tem, kako raziskovalec uspešno reši situacije, ko med razpravo udeleženci reagirajo stresno. Najpomembneje je, da se jih nenehno opominja, da je sodelovanje v razpravi prostovoljno, da se jim dovoli, da odidejo, če občutijo potrebo po tem, ali jih zaprosite, da začasno prekinete razpravo in naredite odmor. Najpogostejša negativna posledica odprtega sodelovanja v razpravi je pojav občutka lastne šibkosti in nemoči pri udeležencih. Pojav tovrstne situacije je

pogostejši pri posameznikih in v tistih raziskavah, ki se nanašajo na področje razpravljanja o osebnih problemih.

Vsi ti problemi se v primeru razgovorov z otroki in mladimi lahko okrepijo. Pri tem opozarjamo, da mednarodni raziskovalni standardi določajo, da morajo raziskovalci zaprositi za dovoljenje starše, da njihovi otroci lahko sodelujejo v razpravi. Za ta namen je najbolje staršem poslati pismo. Treba je navesti vse elemente, na podlagi katerih se starši lahko odločijo glede sodelovanja svojega otroka v raziskavi. Na koncu pisma se staršem ponudi prostor za njihov podpis, če soglašajo s sodelovanjem svojega otroka v raziskavi. Vendar pa sodelovanje otrok v razpravi ne bi smelo temeljiti zgolj na formalnem sporazumu med raziskovalci in starši. Raziskovalci morajo biti dovzetni in upoštevati otrokovo željo o tem, ali bo sodeloval v raziskavi, ter spoštovati njegovo odklonitev sodelovanja. Posebej problematične so situacije, v katerih otroci kljub svoji osebni želji sodelovati v raziskavi ne dobijo dovoljenja staršev. Če je večina prijateljev dobila dovoljenje staršev za sodelovanje v raziskavi, se otroci, katerih starši tega niso dovolili, lahko počutijo osramočeni in verjamejo, da so izključeni iz nečesa, kar je pomembno ali zabavno.

Otroci so bolj kot odrasli nagnjeni k temu, da drugim govorijo o tem, kar so slišali med razpravo, kar lahko prizadene nekatere udeležence. Zato mora moderator na začetku pojasniti pravila, ki bi jih vsi udeleženci morali upoštevati tudi po koncu raziskave (Đurić, 2007). Hill (1998) predlaga, da se otrokom že v uvodni predstavitvi pove, da o svoji izkušnji v razpravi drugim lahko govorijo le na splošno, brez odkrivanja podrobnosti o tem, kaj so povedali drugi udeleženci. Od raziskovalca se zahteva posebna pozornost, ko je predmet razprave občutljive narave (ločitev staršev, spolno vedenje, izkušnja nasilja itd.). Smith (1995) svetuje, da moderator pozorno spremlja možen pojav stresa pri udeležencih in je pripravljen na to, da pravočasno posreduje, prav tako pa priporoča prisotnost osebe s strokovnimi izkušnjami, ki bi lahko nudila strokovni nazor 'ravnih udobja' udeležencev v času razprave.

Vsi akterji, vključeni v proces načrtovanja in realizacije raziskave, ki vključuje uporabo te metode, se morajo zavedati možnih negativnih posledic sodelovanja v razpravi in morajo biti pripravljeni na to, da se otroke zaščiti v največji možni meri.

Sklep

Hiter porast uporabe usmerjenega skupinskega intervjuja v preteklem desetletju priča o tem, da so raziskovalci spoznali velike možnosti, ki jih ta metoda nudi pri pedagoških raziskavah otrok in mladih. Uporabniki te metode navajajo številne prednosti, ki jih ima usmerjeni skupinski intervju v primerjavi z drugimi metodami. Razprave z otroki se organizirajo v varnem vrstniškem okolju, ki jim je blizu in jih spominja na njihovo običajno druženje. V situaciji svobodnega pogovora med udeleženci se vzpostavlja optimalno ravnovesje moči otrok, ki so vključeni v raziskavo, v odnosu do raziskovalcev kot odraslih oseb, kar je drugače pri individualnih intervjujih lahko problematično. Prilagodljiva narava skupinske razprave otrokom omogoča spontanost, veliko večjo stopnjo odprtosti in veliko manjši pritisk nad udeleženci s tem, da jim ni treba odgovoriti prav na vsako postavljeno vprašanje. Usmerjene skupinske intervjuje je prav tako možno zelo učinkovito kombinirati z drugimi raziskovalnimi metodami ter jih uporabljati za različne raziskovalne pristope in cilje.

Ta raziskovalna metoda ima tudi omejitve. Prvič, ni je mogoče uporabiti v raziskavah, ki sledijo tradicionalnemu eksperimentalnemu modelu in je njihov cilj testiranje hipotez, prav tako jih ni mogoče uporabiti v raziskavah, kjer se zahtevajo rezultati, ki jih je možno posplošiti na širšo populacijo. Ko načrtujemo usmerjene skupinske intervjuje z otroki in mladimi, se moramo tudi zavedati številnih omejitev pri zbiranju kvalitativnih podatkov, če imajo posamezni udeleženci socialni problem, duševno motnjo ali kakšno drugo obliko motnje vedenja. Mnogo vrst osebnosti ter posebnih socialnih profilov otrok in mladih se štete za neprimerne za takšen način raziskovanja. Morebitno intenzivnejše neprilagodljivo vedenje takšnih otrok lahko ogrozi delo celotne skupine. Kar zadeva izbor udeležencev, bi bilo ta problem treba reševati z izkušenim vodenjem razprave s pomočjo izkušenih moderatorjev.

Dobro organiziran in pravilno voden usmerjeni skupinski intervju otrok in mladih nudi velike možnosti za pridobitev vpogleda v široko polje otroškega zaznavanja, stališč in izkušenj na številnih področjih. V okolju dobro vodene razprave otroci razpravljajo o svojih stališčih ter v odnosu do moderatorja in drugih udeležencev

dovoljujejo in zahtevajo pojasnila, utemeljitve, se z drugimi strinjajo ali ne, jih podpirajo ali pa jim nasprotujejo. Interaktivni način za oblikovanje, spreminjanje in podajanje odgovorov v obliki dinamične skupinske interakcije te izjave spremeni v dragocene podatke o avtentičnih otroških pogledih na svet, ki jih je drugače težko dobiti.

Literatura

Darbyshire, P., MacDougall, C. in Schiller, W. (2005). Multiple methods in qualitative research with children: More insight or just more. *Qualitative Research*, 5(4), str. 417–436.

Day, C., Carey, M. in Surgenor, T. (2006). Children's key concerns: Piloting a qualitative approach to understanding their experience of mental health care. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11, str. 139–155.

Đurić, S. (2005). Metodologija fokus-grupnog istraživanja. *Sociologija*, 49(1), str. 1–26.

Đurić, S. (2007). *Fokus-grupni intervju*. Beograd: Službeni glasnik.

Đurić, S. in Popović Ćitić, B. (2007). *Bezbedna škola*. Beograd: Fakultet bezbednosti.

Đurić, S., in Popović Ćitić, B. (2009). Primena fokus-grupnog intervjuja u istraživanjima dece i mladih. V Z. Matejić Đuričić (ur.), *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji* (str. 397–415). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

Edmunds, H. (1999). *The focus group research handbook*. Lincolnwood, IL: NTC Business Books.

Gibson, F. (2007). Conducting focus groups with children and young people: Strategies for success. *Journal of Research in Nursing*, 12(5), str. 473–483.

Green, J. in Hart, L. (1999). The impact of context on data. V J. Kitzinger in R. S. Barbour (ur.), *Developing focus group research: Politics, theory and practice* (str. 21–35). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Heary, C. in Hennessy, E. (2002). The use of focus group interviews in pediatric health care research. *Journal of Psychology*, 27(1), str. 47–57.

Hennessy, E. in Heary, C. (2005). Exploring children's views though focus groups. V S. Greene in D. Hogan (ur.), *Researching children's experience: Approaches and methods* (str. 236–252). London: Sage Publications.

Hill, M. (1998). Ethical issues in qualitative methodology with children. V D. Hogan in R. Gilligan (ur.), *Researching children's experience: Qualitative approaches* (str. 11–22). Dublin: The Children's Research Centre, Trinity College.

Horner, S. D. (2000). Focus on research methods: Using focus group methods with middle school children. *Research in Nursing and Health*, 23(6), str. 510–517.

Kennedy, C., Kools, S. in Krueger, R. (2001). Methodological considerations in children's focus groups. *Nursing Research*, 50(3), str. 184–187.

Kidd, P. S. in Parshall, M. B. (2000). Getting the focus and the group: Enhancing analytical rigor in focus group research. *Qualitative Health Research*, 10(3), str. 293–308.

Kitzinger, J. in Barbour, R. S. (1999). *Developing focus group research: Politics, theory and practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Krueger, R. A. (1998). *Moderating focus groups. Kit 4*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Krueger, R. A. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Merton, R. K. (1987). The focused interview and focus groups: Continuities and discontinuities. *Public Opinion Quarterly*, 51(4), str. 550–566.

Morgan, D. L. (1996). Focus groups. *Annual Review of Sociology*, 22(1), str. 129–152.

Morgan, D. L. (1997). *Focus groups as qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Morgan, D. L. (1998). *Planning focus groups*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Morgan, M., Gibbs, S., Maxwell, K. in Britten, N. (2002). Hearing children's voices: Methodological issues in conducting focus groups with children aged 7–11 years. *Qualitative Research*, 2(1), str. 5–20.

Morrow, V. in Richards, M. (1996). The ethics of social research with children: An overview. *Children and Society*, 10(2), str. 90–105.

Peterson-Sweeney, K. (2005). The use of focus groups in pediatric and adolescent research. *Journal of Pediatric Health Care*, 19(2), str. 104–110.

Sherman, R. R. in Webb, R. B. (2005). *Qualitative Research in Education: Focus and Methods*. New York: Routledge.

Smith, M. W. (1995). Ethics in focus groups: A few concerns. *Qualitative Health Research*, 5(4), str. 478–486.

Šarić, M. (2007). Fokus skupine v psihološkem raziskovanju. *Psihološka obzorja*, 16(3), str. 125–137.

Vaughn, S., Schumm, S. J. in Sinagub, J. M. (1996). *Focus group interviews in education and psychology*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Pregledni znanstveni članek, prejet maja 2009.